

ҚАЗІРГІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ
ҚАЛЫПТАСТЫРУДА АБАЙ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

А.Ш.Кабжанова,

Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, докторант
akabjanova@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15271851>

Açıklama. Bu makalede, Abay ve metaforlar, benzetmeler ve semboller aracılığıyla, şairin insan ve doğa arasındaki derin bağları nasıl betimlediği açıklanmaktadır. Şairin şiirleri ve sözlerinde, hayatın anlamı, ahlaki değerler ve ulusal değerlerin önemi belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır. Aydınlik'in eserleri, günümüz gençlerinin ulusal değerleri kabul etmesi ve yetiştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, şairin eserleri, Türk edebiyatının gelişiminde büyük bir etki yaparak ulusal eğitim sisteminde özel bir yer tutmaktadır. Aydınlik'in eserleri, evrensel değerlerle uyum içinde olup, Türk halkının kültürü ve insanlık ahlakına yaptığı paha biçilmez katkısı gözler önüne sermektedir.

Anahtar kelimeler: Abay, dilsel imgeler, ulusal değerler, gençlik eğitimi, evrensel değerler.

Abstract. This article explains how, through metaphors, comparisons, and symbols used in the works of Abay Qunanbaiuly, the poet illustrates the deep connection between humans and nature. In his poems and prose, the importance of life's meaning, moral values, and national values is clearly depicted. Abay's works play a significant role in the formation of national values and the upbringing of modern youth. Moreover, the poet's works have a special place in the development of Kazakh literature and the national education system. Abay's writings are closely connected to global values, showcasing his immense contribution to the culture of the Kazakh people and universal morality.

Keywords: Abay, linguistic imagery, national values, youth education, global values.

Абай Құнанбайұлы – қазақ әдебиетінің ұлы тұлғасы, әрі оның шығармашылығы қазақ халқының рухани дүниесін терең танытатын қазына. Абайдың поэзиясы мен қара сөздері адамзаттық мораль, философия және өмірлік мәндер туралы терең ойлардан тұрады. Оның шығармашылығы тілдік бейнелердің көмегімен адам жанының тереңдігін, қоғамның болмысын, табиғат пен адам арасындағы байланысты бейнелеген. Абайдың шығармашылығы мен қазіргі оқушылардың ұлттық құндылықтар бейнесі талданады. Ақынның шығармашылығын зерттеу барысында қазақ әдебиетінің көрнекті ғалымдары мен тілшілер айтарлықтай еңбек сіңірген. Бұл ретте Абайдың мұрасын терең зерттеген ғалымдар қатарында Мұхтар Әуезов, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Ғабит Мүсірепов, Ілияс Жансүгіров, Сұлтанмахмұт Торайғыров сияқты тұлғалар бар.

Қазақ қоғамының әлеуметтік шындығын терең түсінген ақын адамды рухани байлыққа жетелейтін жолды іздеді. Ол адамның ішкі әлемін, ойлау

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

жүйесін, мінез-құлық нормаларын тұтастай қарастырып, өзін-өзі тануға, қоғамдағы өз орнын дұрыс анықтауға шақырды. Абай шығармашылығында тілдің атқаратын рөлі ерекше, себебі ол тек эстетикалық құрал ретінде емес, философиялық ойды жеткізудің қуатты құралы болып табылады. Оның шығармашылығында тілдік бейнелердің негізі – метафоралар, теңеулер, символдар және әртүрлі стилистикалық тәсілдер. Бұл құралдар арқылы ол терең философиялық ойларды қарапайым оқырманға жеткізе білді. Абай өлеңдері мен қара сөздерінде жиі кездесетін табиғат көріністері мен адам психологиясын салыстыру арқылы, оның ішкі дүниесінің мәнін ашып, өмірлік ақиқаттарды түсіндіруге ұмтылды. Оның шығармашылығында тілдік бейнелер терең философиялық мағынаға ие. Оның өлеңдерінде адамның рухани дамуы мен өмірдің мәні туралы күрделі ойлар қарапайым, бірақ әсерлі метафоралармен жеткізіледі. Мысалы, Абайдың «*Сен мені түсін, мен сені*» өлеңінде адам өзінің ішкі күйін және рухани дүниесін басқа адамға түсіндіру үшін күреседі [1,198]. Бұл ой терең метафоралар мен бейнелер арқылы танылады. Адам өзінің рухани әлемін түсінуге және өз орнын табуға шақырады.

Абай туындыларында тілдік бейнелердің бірегейлігі – олардың әрқашан көпқабатты болуында. Оның тіліндегі метафоралар мен символдар көп мағыналы, олар адамның сыртқы және ішкі әлемі, оның әлеуметтік және моральдық жағдайы туралы пікір білдіреді. Бұл тереңдігі мен кеңдігі Абайдың философиялық тұрғыда ерекше орында тұрғанын көрсетеді.

Ақынның шығармашылық әлемінде табиғат пен адам арасындағы байланысты көрсету маңызды рөл атқарады. Табиғат адам жанының бейнесі ретінде пайдаланылып, адамдық сезімдердің, ойлардың және моральдық құндылықтардың символы болып табылады. Абайдың табиғатқа деген көзқарасы, әсіресе, оның шығармашылығындағы теңеулер мен метафораларда көрініс табады. «*Желсіз түнде жарық ай, Сәулесі суда дірілден*» деген өлеңінде Абай табиғаттың тыныштығы мен адамның ішкі тыныштығын салыстыра отырып, адамды өзін-өзі түсінуге, өмірдің мәнін табуға шақырады [2,59]. Бұл бейнеде табиғаттың көріністері адамның ішкі күйін көрсететін айна рөлін атқарады.

Табиғаттың элементтері – ай, жұлдыздар, жел, көл сияқты көріністер – Абай поэзиясында адамның рухани өсімін, ізденісін бейнелеу үшін жиі қолданылады. Мұнда табиғат адамның ішкі дүниесімен, ойлау жүйесімен тығыз байланыстырып көрсетіледі, бұл философиялық тұрғыдан адамның табиғатпен

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

үндестігін аңғартады. Этикалық мәселелерге ерекше мән беріледі. Ол өз шығармаларында адамгершілік, әділеттілік, білім, ақыл-ойдың маңыздылығын үнемі насихаттап отырды.

Абай шығармаларының ең басты идеясы – адам баласының рухани дамуындағы қажетті құндылықтарды қалыптастыру. Оның қара сөздері мен өлеңдеріндегі тілдік бейнелер, әсіресе, этикалық тұжырымдар мен өмірлік философияларды нақты бейнелейді. Тілдің философиялық мәні адамның өзіне және қоғамға деген жауапкершілігін түсінуінде жатыр. Қарапайым адамдарға жақсылыққа, ізгілікке, білім мен бақытқа жетудің жолдарын ұсынатын тілдік бейнелер бар.

Ақынның «Толық адам» концепциясы да осы тұрғыдан қарастырылуы мүмкін. Бұл адамгершілік, мінез-құлық, адам мен қоғам арасындағы өзара қарым-қатынас мәселелерін шешуге бағытталған философиялық тұжырым. Осы тұжырымдарды тілдік бейнелер арқылы қарапайым, бірақ мән-мағынасы терең өлеңдерде жеткізді.

Қазіргі оқушылардың бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда Абайдың шығармашылығы ерекше рөл атқарады. Ақынның ұлағатты сөздері мен ойлары, оның қазақтың ұлттық руханиятын жоғары бағалауы бүгінгі жастарға ұлттық тілдің, мәдениеттің, дәстүрлердің маңыздылығын түсіндіруде тиімді әдіс болып табылады. Патриотизм мен адамгершілік, ізгілік пен білімге ұмтылу туралы ойлар қазіргі оқушылардың бойында ұлттық сана мен азаматтық жауапкершілікті қалыптастыруға ықпал етеді. Оның сөздері ұрпақтан-ұрпаққа берілетін терең тағылымдық мәнге ие болып, ұлттың болмысын, мәдениетін сақтау мен дамытуда үлкен күшке ие. Бұл тұрғыда Абайдың туындылары әлемнің ұлттық құндылықтар бейнесін қалыптастырудың бірегей тәсілі болып табылады.

Қазіргі оқушылардың бойында әлемнің ұлттық құндылықтар бейнесін қалыптастыру және Абай әдеби мұрасы арасында тығыз байланыс бар. Оның туындылары арқылы жастарға қазақ халқының рухани мұрасын, ұлттық құндылықтарды, білім мен адамгершілік қасиеттерін дәріптеумен қатар, әлемдік мәдениеттің негіздерін де түсіндіруге болады.

Абайдың философиялық ойлары мен тілдік бейнелері қазіргі замандағы жастар үшін маңызды болып табылады, себебі олар осы құндылықтарды өз өмірінде қолдану арқылы жеке тұлға ретінде өсіп, қоғамға пайдалы азамат болып қалыптасады.

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

Ақын поэзиялық шығармалары негізінде ұлттық құндылықтарды сақтау мен жаңғыртуға қатысты ерекше ойлар жатыр. Бұл тұрғыда Абайдың шығармашылығында ұлттық болмыс, тіл, моральдық құндылықтар мен дәстүрлер үлкен орын алады. Қазақстандық ғалымдардың бірі М. Әуезов Абайдың шығармашылығы туралы: *«Абай қазақ халқының жүрек тереңдігі мен жан дүниесінің айнасы болды»* деп атап өткен болатын[3,358]. Оның шығармалары ұлттық болмысымызды терең түсіну мен оған жаңаша көзқарас қалыптастыру үшін өте маңызды. Сонымен қатар, Абайдың философиялық ойлары әлемдік рухани мәдениеттің деңгейінде өзінің өзектілігін жоғалтпайды.

Ғалымдардың пікірінше, Абай қазақтың ұлттық мәдениетінің жаны, ал оның шығармашылығындағы терең ойлар қазіргі ұрпақтың да дүниетанымын кеңейтуге зор әсер етеді. Абайдың «Толық адам» концепциясы қазіргі қоғамның ұлттық құндылықтарға негізделген жеке тұлғаны қалыптастырудағы негізгі бағдар болып табылады. Абай адамды толыққанды тұлға ретінде сипаттай отырып, оның ақыл-парасаты, білімге құштарлығы, адамгершілігі мен еңбекке деген көзқарасын ерекше бағалаған. Мұндай көзқарастар қазіргі оқушылардың бойында рухани байлықты қалыптастырудың негізгі принциптерін құрайды.

Абай Құнанбайұлы өзінің шығармашылығында тек қазақ халқының мәдениеті мен болмысын сипаттап қана қоймай, адамзаттық құндылықтарды терең түсінуге ұмтылды. Оның философиясындағы адамгершілік, әділет, білім және теңдік туралы ойлар тек қазақ халқына ғана емес, бүкіл адамзатқа ортақ құндылықтар болып табылады. Бұл жөнінде педагогика мен философия ғылымдарының докторы Қ. Жұбанов: *«Абайдың шығармашылығындағы адамгершілік принциптері әлемдік гуманизммен үйлесім тауып, тек жеке тұлға ғана емес, қоғамның да рухани дамуын қажет етеді»* деп пікір білдірген[4,246].

Абайдың шығармашылығында әлемдік құндылықтарды қазақы нақышта ұсынған тұстары көп. Мысалы, оның *«Жиырма жетінші қара сөзінде»* көрсетілген білім мен ғылымның маңызы, адам баласының өзін-өзі жетілдіру жолындағы күресі қазіргі замандағы ең өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Ғалымдардың айтуынша, Абайдың дүниетанымы мен шығармашылық мұрасы қазіргі заманда жастарды рухани байыту мен адамгершілікке тәрбиелеудің негізі ретінде қолданыла алады. Осылайша, Абай шығармашылығының әлемдік

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

құндылықтармен тығыз байланысы оқушылардың ұлттық болмысымен тығыз үйлесім таба отырып, олардың рухани дамуына оң әсерін тигізеді.

Ақынның өлеңдеріндегі тілдік бейнелер мен метафоралар оның философиялық ойларын қарапайым оқырманға терең жеткізуге мүмкіндік береді. Ғалым С. Қирабаевтың пікірінше, *«Абайдың тілдік бейнелері қазақтың ұлттық ойлау жүйесінің көрінісі ғана емес, бүкіл адамзаттың моральдық ұстанымдарының тұжырымдамасы»* деп көрсеткен[5,194]. Абай шығармашылығындағы метафоралар мен символдар әлемдік мәдениеттің терең мағыналарына жетелейді.

Оның тілінде табиғат пен адам болмысын салыстыру арқылы адамгершіліктің, әділеттіліктің және білімнің мәні айқындалған. Мысалы, *«Желсіз түнде жарық ай»* өлеңінде табиғаттың тыныштығы мен адам жүрегінің тыныштығы арасындағы байланысты символикалық тұрғыда ашуға болады[1,159]. Бұл бейне қазіргі оқушылардың бойында табиғат пен адамның арасындағы үндестікті түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар, Абайдың өлеңдеріндегі табиғаттың элементтері адамның ішкі күйі мен мінез-құлқының айнасы ретінде қызмет етеді, бұл ұрпақ тәрбиесінде аса маңызды рөл атқарады.

Қазіргі оқушылардың бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үшін Абай шығармашылығының маңызы зор. Бұл туралы филология ғылымдарының докторы Б. Әбдіғалиев: *«Абай шығармашылығы жастарды рухани байыту, ұлттық мәдениетті сақтап, оны әлемдік деңгейде қабылдай алатын тұлға тәрбиелеу жолындағы ең тиімді құрал»* деп атап өткен болатын[2,213]. Осы тұрғыда Абайдың шығармашылығы оқушыларды ізгілікке, білімге, еңбекке және адамгершілікке тәрбиелеуде ерекше орын алады.

Абайдың шығармашылығын қазіргі замандағы оқу бағдарламасына енгізу арқылы оқушыларды ұлттық мәдениетті тереңірек түсінуге, әлемдік құндылықтарды дұрыс қабылдауға бағыттауға болады. Ол өз шығармаларында адамзаттың барлық халықтары үшін маңызды моральдық қағидаларды ұсынды, сонымен қатар, ұлттық болмысымызды сақтап қалу қажеттігін үнемі айтқан. Абайдың дүниетанымы мен моральдық құндылықтары қазіргі оқушылардың бойында адалдық, әділеттілік, білімге құштарлық пен ізгілік қасиеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қысқасы, Абай Құнанбайұлының шығармашылығында қазіргі оқушылардың бойында әлемнің ұлттық құндылықтар бейнесін қалыптастырудың негіздері жатыр. Абай философиясы ұлттық болмысты

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

түсініп, оның құндылықтарын сақтау арқылы адамзаттық мораль мен рухани құндылықтарды үйлестіре алатын жүйе ұсынады. Абайдың шығармашылығын оқушыларға таныстыру арқылы оларды қазіргі қоғамдағы моральдық және рухани құндылықтарды сақтауға, дамытуға тәрбиелеуге болады. Әлемдік құндылықтар мен ұлттық мәдениетті үйлесімді түрде ұсыну Абай шығармашылығымен жүзеге асады, бұл қазіргі ұрпақтың жан дүниесін байытуға зор ықпалын тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абай (Ибраһим Құнанбаев). Өлең - сөздің патшасы. – Алматы: Дәуір, 2006. – 566 б.
2. Абай. Шығармаларының екі томдық жинағы: Өлеңдер мен аудармалар. – Алматы: Жазушы, 2002. – 296 б.
3. Әуезов М. Абайды білмек парыз ойлы жасқа. - Алматы: Санат, 1997. – 416 б.
4. Жұбанов Қ, Жұбанов Қ.Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. Алматы, «Ғылым»,1999. – 256 б.
5. Қирабаев Әдеп және жантану. Атамұра, 2010. – 352 б.